

Hoofdstuk I.
Bevolking.

De wettig gedomicilieerde bevolking op 1 januari was:
562 mannen, 557 vrouwen, 1119 totaal.

De geboorten in 1856 hebben bedragen:
18 mannen, 16 vrouwen, 34 totaal.

In de gemeente gedurende dat jaar gevestigd:
26 mannen, 18 vrouwen, 44 totaal.

Totaal:
44 mannen, 34 vrouwen, 78 totaal.

De sterfte in 1856 bedroeg
16 mannen, 8 vrouwen, 24 totaal.

De personen die de gemeente hebben verlaten:
14 mannen, 12 vrouwen, 26 totaal.

Tezamen:
30 mannen, 20 vrouwen, 50 totaal.

Verschil, meerder:
14 mannen, 14 vrouwen, 28 totaal.

Wettig gedomicilieerde bevolking op 31 december 1856:
576 mannen, 571 vrouwen, 1147 totaal.

Op 31 december 1856 in de gemeente aanwezig die niet tot de wettige bevolking behoorden:
8 mannen, 9 vrouwen, 17 totaal.

Op 31 december 1856 afwezig die tot de wettige bevolking behoren:
7 mannen, 5 vrouwen, 12 totaal

Verschil meerder:
1 man, 4 vrouwen, 5 totaal

Feitelijke bevolking op 31 december 1855:
577 mannen, 575 vrouwen, 1152 totaal.

Personen behorende tot de land- of zeemagt, gevangenen, gestichten en bewaarplaatsen voor krankzinnigen bevinden zich in de gemeente niet, evenmin bestedelingen of bedelaars in de kolonien van Weldadigheid. In 1856 zijn geene landverhuizers uit deze gemeente vertrokken. Het bevolkingsregister wordt naar behoren bijgehouden.

*Hoofdstuk II.
Verkiezingen en gemeentebestuur.*

Het getal kiezers in deze gemeente was over 1856 als volgt:

van leden der tweede kamer: 32

van leden der provinciale staten: 32

van leden van den gemeenteraad: 58

Ten aanzien der kiezerlijsten hebben zich geene vragen en beslissingen voorgedaan. In het personeel van het gemeentebestuur is geene verandering voorgekomen, evenmin in dat van de gemeente-ambtenaren en bedienden, zoodat wij ten deze kunnen verwijzen naar het verslag van het vorige jaar.

In 1856 zijn in voldoening aan de voorschriften der gemeentewet, met intrekking van de bestaande reglementen en keuren, de navolgende verordeningen vastgesteld tegen wierd overtreding straf is bedreigd, te weten:

1. Verordening op de rigtige bijhouding van het bevolkings-register
2. Verordening omtrent de gezondheidspolitie
3. Verordening op de handhaving der openbare orde, rust en veiligheid
4. Verordening houdende bepalingen ter voorkoming van rampen en ongelukken
5. Verordening houdende bepalingen omtrent straat-politie
6. Verordening op de daarstelling, het onderhoud en het beheer der waterleidingen

Ten gevolge van door Z.Exc. den Minister van Binnenlandsche Zaken gemaakte bemerkingsen zijn eenige bepalingen in die verordeningen voorkomende gewijzigd, doch heeft de raad gemeente niet aan alle die bemerkingsen te kunnen tegemoet komen, zoodat de niet gewijzigde bepalingen door heeren Gedeputeerde Staten aan Z.M. den Koning ter schorsing of vernietiging zijn voorgedragen, waarop echter tot heden nog geene beschikking is ontvangen.

*Hoofdstuk III.
Verschillende onderwerpen betrekkelijk het beheer der gemeente.*

Ten aanzien van het archief der gemeente zijn in het verslag over 1851 eenige bijzonderheden medegedeeld, waarnaar thans kan worden verwezen. Eene meer sijnstematiscne beschrijving en regeling van het archief heeft nog niet plaats gehad.

In den toestand van de begraafplaats, welke het eigendom is van de hervormde kerkgemeente alhier, is geene verandering gekomen. Het reglement van 25 november 1831 regelt nog steeds het toezicht over die begraafplaats.

*Hoofdstuk IV.
Geldmiddelen.*

De toestand der geldmiddelen is nog verre van gunstig te noemen. De gemeente gaat onder de schuldenlast gebukt; de grindweg tusschen Ommen en Hardenberg kost der gemeente 35% in het tekort, hetwelk in de laatste jaren steeds ca f. 2000, alzoo voor deze gemeente f. 700 jaarlijks heeft bedragen. De daarstelling van den kunstweg van hier naar de Hannoversche grenzen, in welke onderneming de gemeenten Stad en Ambt Hardenbergh voor 50 ten honderd deelnemen, zal vermoedelijk gunstig werken op den grindweg tusschen hier en Ommen, maar naar alle waarschijnlijkheid aan deze gemeente jaarlijks veel meer kosten dan op den grindweg zal worden uitgewonnen.

Hierbij komt nog de **procedure welke over het beheer der Marke van Hardenbergh en Baalder** wordt gevoerd, **waaromtrent de Hooge Raad der Nederlanden op den 24 april aanstaande in cassatie uitspraak zal doen**, en waarvan den uitslag alzoo nog onbekend is. Uit dit een en ander blijkt genoegzaam dat de toestand der gemeentefinantieën nog steeds veel te wenschen overig laten.

Staat behoorende als bijlage bij het IVe hoofdstuk van het verslag van den toestand der Gemeente Stad Hardenbergh over 1856. Geldmiddelen van het jaar 1856.

Artikelen der begrooting	Benaming der artikelen	Bedrag van hetgeen op ieder artikel reeds is ontvangen of uitgegeven	Bedrag van hetgeen op ieder artikel waarschijnlijk nog is te ontvangen of uit te geven
Ontvang			
1	Batig slot der rekening van 1854	391,44	
2	Huur van huizen en andere gebouwen	75,00	
3	Pacht van erven en landerijen	2,50	7,50
4	Grondrenten en erfpachten	42,00	14,00
5	Interesten van capitalen	306,45	167,62
6	Huur van zitplaatsen in de kerk	17,10	
7	Leges ter secretarie geheven		6,00
8, 12, 13, 16	Hoofdelijken omslag, schoolgeld en hondebelaasting	1201,66 ⁵	400,00
10	Opcenten op de hoofdsom der grondbelasting	130,80	
11	Idem der personele belasting	269,05 ⁵	
14	Idem op het gedistilleerd	661,81 ⁵	
15	Belasting bij invoer op het gedistilleerd	275,90 ⁵	
17	Opbrengst van geldleningen	6150,00	5535,00
18	Van het rijk te bekomene restitutie van voorschotten betr. de nationale militie		0,96
20	Bedongene percenten van aanbestedingen tot goedmaking der daarop vallende kosten	204,90	

21	Opbrengst van boeten en verbeurd verklaringen	36,00	
Totaal over te brengen		9764,63	6131,08

Artikelen der begroting	Benaming der artikelen	Bedrag van hetgeen op ieder artikel reeds is ontvangen of uitgegeven	Bedrag van hetgeen op ieder artikel waarschijnlijk nog is te ontvangen of uit te geven
Uitgaaf			
1	Jaarwedde van den burgemeester	240,00	
2	Jaarwedde van de wethouders	30,00	
3	Presentiegelden van de raadsleden		40,00
4	Jaarwedde van den secretaris	160,00	
5	Jaarwedde van de beambten en bedienden ter secretarie	60,00	
6	Kosten van licht, brand en bureau behoefden	22,04 ⁵	35,00
7	Idem van stukken die ten behoeve der gemeente geschreven of gedrukt worden	15,16 ⁵	25,00
8	Kosten van het onderhouden, schoonhouden en meubelen van het gemeentegebouw	27,13	
9	Kosten voor het aanleggen en bijhouden der registers van den burgerlijken stand	32,84	38,00
10	Idem der kadastrale leggers en plans	17,97	
12	Idem der kiezerslijsten en kiezersvergaderingen	8,06	
13	Idem van het abonnement op het Staats- en Prov. blad	9,50	
14	Idem van couranten, weekbladen enz.	30,10 ⁵	
15	Jaarwedde van den ontvanger		198,00
16	Beloning van andere ambtenaren, drukklonen enz.	1,80	
17	Vergoeding aan het rijk van 2 1/2 ten honderd der opcenten ten behoeve der gemeente		3,00
19	Restitutie aan het rijk wegens aandeel in de kwade posten der personeele belasting	5,37	
20	Jaarwedde van de politiedienaar en veldwachter	140,00	
21	Idem van de Nachtwagt	106,00	
22	Idem van Portiers	1,80	

23	Kleeding en wapening van de Veldwachter	40,00	
24	Idem van de Nachtwagt	10,00	
25	Kosten der brandweer	10,84	60,00
26	Kosten der straatverlichting	62,30	
27	Kosten van huizen van bewaring, kantonnale gevangenis enz.	1,78	
29	Kosten van onderhoud van straten, wegen en pleinen	318,70	
30	Kosten van bruggen, veeren enz.	7,91	
31	Kosten van pompen en regenbakken	28,34	
33	Onderhoud van huizen en andere gebouwen	0,80	
34	Kosten van brand assurantie	5,88	
35	Rijks- en andere belastingen	22,75	
36	Grondrenten en erfpachten	3,84	
37	Kosten van begeleiden van militiepligtigen enz.	9,40	
38	Kosten wegens druklonen voor de Nat. Militie en Schutterij	4,88	
44	Ondersteuning bij volstreckte onvermijdelijkheid van armen die geen onderstand van kerkelijke of bijzondere instellingen hebben kunnen erlangen	58,50	
45	Kosten van transport en verpleging van arme zieke reizigers	0,50	
46	Schoolgelden en toelagen aan onderwijzer	315,70	105,00
47	Schoolbehoeften van schoolpligtige kinderen	90,30	
48	Verdere kosten van het lager onderwijs	8,20	
49	Onderhoud van schoolgebouwen en meubelen	19,22	
50	Kosten der door de gemeente gevoerde gedingen	444,45	
51	Interesten der gevestigde schuld	223,37	4,00
52	Aflossing van schuld	420,00	100,00
53	Voorschotten door de gemeente ten behoeve der Nat. Militie	0,96	
54	Kosten van verhuringen, verpachtingen, aanbestedingen enz.	160,79 ⁵	
56	Kosten van het daarstellen van de Kunstweg van Hardenbergh naar de Hannoversche grenzen	6086,67 ⁵	5598,32 ⁵
Totaal over te brengen		9263,07 ⁵	6206,32 ⁵

Op de artikelen van ontvang is reeds ingekomen	9764,63	
Op de artikelen is waarschijnlijk nog te ontvangen	6131,08	
Tezamen		15895,71
Op de artikelen van uitgaaf is reeds beschikt	9263,07 ⁵	
Op de artikelen van uitgaaf is waarschijnlijk nog benodigd	6206,32 ⁵	
Tezamen		15469,40
Waarschijnlijk batig saldo		426,31

Hoofdstuk V.
Gemeente-eigendommen, werken en inrigtingen.

De toestand van het gemeentehuis laat nog steeds te wenschen overig. Ofschoon op de begrooting voor 1857 een post voor de noodzakelijkste herstellingen is uitgetrokken, heeft de raad echter gemeend dat de finantiën der gemeente op dit oogenblik nog niet toelieten eenige meer belangrijke reparatieën aan het gemeentehuis te koste te leggen.

Ten aanzien van den Marsch kunnen wij verwijzen naar het vorige verslag, zijnde niet de minste verandering sedert dien tijd in den toestand van dat gemeente-eigendom voorgekomen. De procedure welke over het beheer der Marke van Hardenbergh en Baalder (voor zooveel Hardenbergh betreft) gevoerd wordt, spoedt welligt ten einde. **Het Provinciaal Gerechtshof in Overijssel heeft bij arrest van den 27 september 1856 het vonnis van de Arrondissementsregtbank te Deventer, waarvan dezerzijds in appel was gekomen, te niet gedaan en daarbij verstaan dat het beheer aan het bestuur dezer gemeente zoude worden teruggegeven, met overgifte van alle gelden, boeken, papieren enz. welke tot de administratie over die Marke behooren en thans berustende zijn onder de tegen ons procederende Commissie uit de Burgers der Stad.** De conclusie van den heer Procureur-Generaal bij gemeld Hof had gestrekt tot bevestiging van het voor deze gemeente ongunstige vonnis der Regtbank. Van het arrest van het hof is genoemde Commissie in cassatie gekomen. Het openbaar ministerie bij den Hoogen Raad heeft geconcludeerd tot verwerping van alle aangevoerde middelen van cassatie, en zoo als gezegd is wordt op den 24sten dezer maand uitspraak verwacht in deze zoo hoogst belangrijke zaak.

Voor onderhoud van straten is dit jaar 1857 eene som van f. 200 uitgetrokken. De toestand der kiestraat is dan ook verre van gunstig. Pleinen worden in deze gemeente niet gevonden.

De verschillende wegen en voetpaden met de daarin gelegen kunstwerken worden zoo veel mogelijk in goeden staat onderhouden. Het provinciaal reglement op het beheer en onderhoud der wegen wordt mede zooveel mogelijk gehandhaafd.

De ontworpen kunstweg van hier naar de Hannoversche grenzen is nog niet voltooid. Het werk heeft eenige vertraging ondervonden wegens de latere bevaarbaar wording van het scheepvaart- en voedingkanaal, dan waarop gerekend was (vergelijk het vorige verslag). In deze maand zal een begin worden gemaakt met het leggen der stukgeslagen keijen. Op den 6den april jl. heeft de Commissie voor gemelden Kunstweg wederom een adres aan Z.M. den Koning ingezonden, met eerbiedig verzoek om eene rijks-subsidie, op het laatst ingezonden dres van 6 october 1855 was tot dusver

geene beschikking ontvangen. Nieuwe wegen en voetpaden zijn overigens in den loop van 1856 niet aangelegd geworden. Ook hebben geene noemenswaardige verbeteringen van de bestaande plaats gegrepen.

Het scheepvaart- en voedingkanaal is op den 5 september 1856 voor het publiek opengesteld. Eene verbinding van Hardenbergh met dit kanaal door middel van eene wijk of zijtak is hoogst wenschelijk, maar nog meer belang wordt gesteld in eene regelrechte verbinding met de Dedemsvaart.

De gemeentelijke bruggen en duikers worden in goeden staat onderhouden. Over den onvoldoenden staat der brug over het straks genoemde kanaal in den kunstweg worden veel klagten aangeheven. Overtuigd van de gegrondheid dier klagten, hebben wij bij den heer Commissaris des Konings in de Provincie, welke tevens voorzitter is van den raad van bestuur van de Kanalisatiemaatschappij, om spoedige voorziening verzocht.

Havens worden in deze gemeente niet gevonden.

Hoofdstuk VI. Medische politie.

De gezondheidstoestand van menschen en vee was over het algemeen zeer gunstig. In de eerste helft van 1856 hebben de mazelen echter nog in een ligten graad geheerscht, welke ziekte zich ook in het jaar 1855 in deze gemeente had vertoond. Bijzondere maatregelen ter voorkoming en genezing van ziekten zijn niet noodig geweest.

In het personeel der geneeskunst-oefenaren zijn geene veranderingen voorgekomen. Eene plaatselijke Commissie van Onderzoek en Toevoorzigt bestaat hier niet, en wordt alhier ook niet nodig geoordeeld. Evenmin worden hier gast- of ziekenhuizen of andere gestichten van dien aard gevonden.

Hoofdstuk VII. Nationale militie en schutterij.

Het getal der lotingplichtigen voor het jaar 1855 heeft bedragen: 3.

Gewoon contingent 3 man.

Buitengewoon contingent nihil.

Nationale militie. Getal manschappen voor het contingent ingelijfd: 2 lotelingen.

Opgave van de geheele sterkte der schutterij in de gemeente.

Actief: 15 man.

Reserve: 15 man.

Tezamen: 30 man.

Sterkte van den 1sten ban der schutterij.

Officieren: 2

Schutters.

Actief: 15 man.

Reserve: 15

Tezamen: 32 man.

*Hoofdstuk VIII.
Kerkelijke zaken.*

Er bestaat in deze gemeente bij voortduring slechts eene Christelijke kerkgemeente en wel die van de Nederlandsche Hervormde Godsdienst, bij welke slechts één predikant is geplaatst.

De Israëliten hebben hier eene nieuwe sijnagoge, in 1855 gebouwd en op den 7 december van dat jaar plegtig ingewijd.

Giften of legaten voor godsdienstige doeleinden zijn in 1856 voor zoover bekend is niet verleend.

*Hoofdstuk IX.
Onderwijs, kunsten en wetenschappen.*

In deze gemeente is slechts eene school voor lager onderwijs. Het aantal leerlingen op deze school bedroeg in 1856:

op 15 januari	104 jongens
	106 meisjes
tezamen:	210 leerlingen
op 15 juli	80 jongens
	97 meisjes
tezamen:	177 leerlingen

Geheel kosteloos voor rekening der gemeente hebben in 1856 lager onderwijs genoten: 4 jongens en 3 meisjes, tezamen 7 leerlingen, terwijl voor 32 jongens en 27 meisjes, tezamen 59 leerlingen, gedeeltelijk door de gemeente in de kosten voor onderwijs is bijgestaan.

Het getal onderwijzers bestond in 1856 uit één hoofdonderwijzer, bezittende den 2den rang en één hulponderwijzer met den 4de rang en één kweekeling zonder rang.

Omtrent den staat van het onderwijs valt dit op te merken dat gedurende het 1ste half jaar van 1856 het provinciale reglement op de schoolfondsen nog is toegepast geworden, hetwelk met 29 juni vervallen of ingetrokken zijnde, is vervangen door eene plaatselijke verordening, welke in overeenstemming is gebragt met de voorschriften der Gemeentewet, welke geen schoolpligtigheid en ook geene classificatie voor de heffing van schoolgelden toelaat.

Het in 1850 nieuw gebouwde schoollocaal verkeert in gewenschten toestand. Eene onderwijzerswoning bestaat hier niet. Subsidiën voor inrigtingen van onderwijs zijn in 1856 niet verkregen, doch ook niet aangevraagd.

De vroeger alhier bestaande bijzondere school der 2de klasse is met 1 april 1855 reeds vervallen.

Sedert den dood van den heer schoolopziener mr. H. van der Wijck hebben de onderwijzers in de gemeenten Stad Hardenbergh, Ambt Hardenbergh en Gramsbergen zich wegens den verren afstand van Ommen waar vroeger de vergaderingen van het school-onderwijzersschap in dit district gehouden werden, afgescheiden en besloten een eigen gezelschap op te rigten en Hardenbergh als meer onder hun bereik gelegen tot vergaderplaats gekozen. Dit gezelschap telt thans 18 leden, zijnde alle de onderwijzers in bovengenoemde drie gemeenten.

*Hoofdstuk X.
Armwezen.*

In den toestand van het armwezen is geene verandering gekomen. Het is voor deze gemeente een groot voorregt om zoo gemakkelijk aan eenige eerste levensbehoefden te kunnen voldoen. Het zoogenaamde Hardenbergherveld levert turf, veenboekweit en groengronden, voorzeker drie omstandigheden die mede werken tot leniging van armoede. Overigens kan naar de verslagen van vroegere jaren worden verwezen. De eenige instelling van Weldadigheid in deze gemeente is nog steeds de diakonie bij de hervormde gemeente alhier. De ontvangsten dier diaconie bedroegen:

in 1856	f.	1564,66
in 1855		1543,06
in 1854		1732,18 ⁵
in 1853		1548,61
in 1852		1279,67

De uitgaven daarentegen:

in 1856	f.	1270,21
in 1855		1343,41
in 1854		1466,38
in 1853		1598,92
in 1852		1366,40

Zooals straks reeds is opgemerkt, bedroeg het getal besturen en instellingen op 1 januarij en 31 december 1856 slechts één, en zijn alzoo geen nieuwe opgericht.

Gedurende het geheele jaar 1856 zijn onafgebroken bedeed 64 en in den loop des jaars tijdelijk 23, tezamen 87 personen. Het bestuur der burgerlijke gemeente heeft eene som van f. 75,40 voor rekening der gemeente moeten besteden, ten behoeve van 21 behoeftigen van welke binnen de gemeente 3 en buiten de gemeente 18 tijdelijk zijn ondersteund geworden.

De toepassing der wet van den 13 augustus 1849, staatsblad no. 39, heeft met betrekking tot het armwezen in deze gemeente geen invloed uitgeoefend, alzoo zich alhier geen behoeftige vreemdelingen pogen neder te zetten.

*Hoofdstuk XI.
Gemeentepolitie.*

In den toestand der politie is sedert het vorige jaar geene verandering gekomen, en heeft de dienst van dienaren der politie enz. tot geene nieuwe bemerkings aanleiding gegeven. De hulpmarechaussée welke alhier in den winter van 1855/56 gevestigd was, is reeds op 20 februarij 1856 van hier vertrokken om elders (in Twenthe) dienst te doen. In den winter van 1856/7 was hier wederom een detachement hulpmarechaussée sterk drie manschappen gevestigd, hetwelk echter eerst half januarij jl. is aangekomen en tot ultimo maart gebleven. Hetgeen in het vorige verslag over de werking der hulpmarechaussée is gezegd, is thans wederom van toepassing.

In den afgelopen winter heeft behalve den gewonen nachtwaker een hulpnachtwaker stille rondes door de Stad gedaan, waarvoor het gemeentebestuur eene som beschikbaar had gesteld, en welke maatregel zeer goed aan de verwachting heeft beantwoord.

De toestand der brandblusmiddelen is bij voortduring zeer gunstig. In het jaar 1856 bleef men van brand verschoond.

De verlichting bij nacht is nog steeds in denzelfden gebrekkigen toestand. De gemeentefinanciën der gemeente laten echter nog geene verbeteringen toe. Bijzondere ongelukken of rampen had men niet te betreuren. Daden van moed en zelfopoffering die openbare vermelding verdienen, hebben mede geen plaats gehad.

Een eigenlijk huis van bewaring bestaat in deze gemeente niet. Deze gemeente draagt naar evenredigheid van de bevolking in de kosten van daarstelling, onderhoud enz. van het te Ommen op te rigten kantonale gebouw welks daarstelling eenige vertraging schijnt te ondervinden.

*Hoofdstuk XII.
Landbouw.*

De algemeene toestand van den landbouw was gunstig. De voortdurend hooge prijzen van alle voortbrengselen gaven aanleiding dat men zich met ijver op den landbouw toelagde. De koop- en huurwaarde der landerijen bleef hoog en wel de beste grond in de nabijheid der stad gemiddeld f. 1200 per bunder. De middensoort f. 800 en de woeste of heidegrond tussechen de f. 200 a f. 300, naar gelang van stand en hoedanigheid.

De Overijsselsche Maatschappij tot bevordering van Landbouw, Tuinbouw en Veeteelt telt in deze gemeente nog steeds niet meer dan 5 leden, welke tot de afdeeling Avereest behooren. Invoer van nieuwe gewassen, werktuigen en veerassen heeft in 1856 in deeze gemeente geen plaats gehad. Evenmin heeft men hier nieuwe uitvindingen toegepast.

Misgewas of geheel verlies van oogst heeft het jaar 1856 niet opgeleverd. De aardappelen oogst was sedert het begin der aardappelenziekte (in 1845) nog niet zoo gunstig als het afgelopen jaar, zoo

wel wat hoedanigheid als wat hoeveelheid aangaat. De boekweit viel in 1856 zeer tegen, hetwelk niet alleen aan nachtvorsten maar ook aan natte weersgesteldheid was toe te schrijven. Tusschen de Venebrugge en Radewijk heeft eene vrij groote strook veenboekweit veel door hagelslag geleden. Indien echter de nazomer gunstig ware geweest, dan zoude de verhagelde plant zich vrij goed hersteld hebben, daar zij op nieuw was doorgewassen, doch de koude vochtige weersgesteldheid heeft het rijp worden belet en ook het in oogsten zeer benadeeld. De drooge weersgesteldheid in oktober kwam te laat om eenig nut te doen. In 1856 is wederom veel gras en hooi verloren geraakt door den hoogen waterstand der Vecht, welke rivier eene zeer gebrekkige afwatering heeft.

Schadelijk gedierte heeft aan den oogst in 1856 geen schade aangerigt. Evenwel heeft de hamel of hemel, zijnde de larve van eene grootere mugsoort, in de maand oktober aan eenige rogge-akkers veel nadeel toegebracht, welke worm de wortel der roggeplant doorknaagde. Het kwaad was echter niet algemeen, en de rogge staat dit voorjaar zeer gunstig en belooft veel.

Van longziekte en andere besmettelijke ziekten onder het rundvee is men gelukkig verschoond gebleven. Ziekten aan gewassen heeft men niet anders dan alleen aan de aardappelen opgemerkt. Gedurende 1856 zijn ongeveer 140 bunders grond met verschillende gewassen bebouwd geworden. De volgende staat geeft een overzicht van de verschillende gewassen en de daarvan verkregene opbrengst:

Verschillende soorten van veldgewassen	Bunders land en onderdeelen van bunders daarmee bezet	Bundertallen en onderdeelen in hetzelfde jaar opvolgend tot tweeledige cultuur gebracht wordende	Verkregene hoeveelheid van elk soort van veldgewas
<i>Nederlandsche maten</i>	<i>Bunders, roe, ellen</i>	<i>Bunders, roe, ellen</i>	<i>Lasten, mud, ponden</i>
Aardappelen	33 bunder		21 lasten
Boekweit	5 bunder		5 lasten
Veenboekweit	30 bunder		14 lasten
Garst	4 bunder		4 lasten
Haver	6 bunder		7 lasten
Knollen		9 bunder	
Koolraap en andere oliezen	3 bunder, 50 roe		3 lasten
Mangelwortelen	1 bunder		18 mudden
Rogge	47 bunder		20 lasten
Totaal	129 bunder, 50 roe	9 bunder	74 lasten, 18 mudden

Tuinbouw heeft alleen voor eigen gebruik plaats en word meer uit noodzakelijkheid en liefhebberij dan wel uit voordeel uitgeoefend. Aan bloemisterij wordt hier niets gedaan. Boomgaarden worden in deze gemeente niet aangetroffen. Boomkwekerij evenmin en in het algemeen wordt aan houtteelt hier evenmin gedaan.

Met opgaand hout zijn in deze gemeente ten naasten bij slechts 1 bunder bepoot. Het eiken hakhout beslaat 2 bunders en het andere hakhout 50 roeden. Dennebosschen en rijswaarden zijn in deze gemeente niet aanwezig.

De Marke van Hardenbergh en Baalder, wier feitelijke verdeling door het gemeentebestuur niet wordt erkend en waarover nog eene procedure (thans bij den Hoogen Raad in cassatie) aanhangig is, beslaat eene oppervlakte van 1895.23.10 bunders. Men vergelijke hetgeen hierover in de vorige verslagen is gezegd, alsmede in het 5de hoofdstuk van dit verslag.

Ontginning op groote schaal heeft in den loop van 1856 geen plaats gevonden; slechts hier en daar werd een hoekje tot bouwland aangelegd. De in deze gemeente nog aanwezige woeste gronden en heidevelden beslaan ongeveer 1400 bunders, waarvan ongeveer 50 aan bijzondere personen en de overige tot de Marke van Hardenbergh en Baalder behooren. Vanaf de opneming voor het kadaster tot en met 1840 heeft geene ontginning plaats gehad. **Van 1841 tot het eind van 1856 zijn 12 bunders tot weiland en 38 bunders tot bouwland, dat is tezamen 50 bunders, ontgonnen.** Afgeveende of dalgronden zijn in deze gemeente niet aanwezig.

In den veestapel is geene noemenswaardige verandering gekomen. Het aantal koeijen, schapen en varkens heeft eenige vermeerdering ondergaan. De navolgende staat wijst het aantal paarden, runderen enz. aan dat in de laatste week van december 1856 in de gemeente aanwezig was: 0 hengsten, 35 ruinen, 12 merriën, 2 veulens, 2 stieren, 4 trekossen, 0 slag-ossen, 240 koeijen, 25 kalveren, 0 ezels, 0 muil-ezels, 10 schapen, 1 houder van schaapskudden, 20 varkens, 0 bokken, 20 geiten, 0 ganzen, 215 kippen, 25 hanen.

Pluimvee wordt in deze gemeente overigens niet gevonden. Aan bijenteelt wordt alhier weinig gedaan. 8 Bijenhouders hebben tezamen 55 korven. Iedere bijenkorf heeft gemiddeld 15 ponden per korf opgeleverd, waarvan 12 ponden aan honig en 0,08 pond aan was.

De middenprijzen van de verschillende voortbrengselen van den grond waren in 1854 als volgt:

Aardappelen, per mud	f. 2,50
Boekweit	f. 7,50
Veenboekweit	f. 7,00
Garst	f. 5,25
Haver	f. 4,50
Koolzaad	f. 14,00
Raapzaden	f. 11,50
Rogge	f. 8,50
Rundvleesch per N. pond	f. 0,50
Kalfsvleesch	f. 0,45
Schapenvleesch	f. 0,35
Varkensvleesch	f. 0,45
Boter	f. 0,85
Talhout, per honderd stuks	f. 2,00

In 1856 zijn alhier ter markt gebragt: 356 stuks runderen, 34 schapen, 4 varkens, 2 geiten, 63 lasten rogge, 50 lasten boekweit, 3 lasten en 15 mud aardappelen, 2 mudden raapzaad en 12 mudden garst.

In 1856 zijn voor de gemeenten Stad en Ambt Hardenbergh tezamen 590 vergunningen aanvraagd voor irreguliere veenderijen. Reguliere veenderijen vinden in deze gemeente nog geen plaats.

De hoeveelheid gegraven of lange turf, wederom in beide gemeenten, was:

2 ^e soort, 1 ^e klasse:	1361 ton
2 ^e soort, 3 ^e klasse:	113033 ton
tezamen:	114394 ton

Voor iedere gemeente afzonderlijk konden wij aan het kantoor van den heer rijksontvanger geene opgave bekomen.

De middenprijs van den turf bedroeg op de plaats zelve van de 2^e soort 1^e klasse per duizend f. 4,00. Van de 2^e soort 3^e klasse per duizend f. 3,00. Alzoo men hier geen reguliere verveeningen vindt, heeft men hier geen bijzondere arbeiders in het werk.

Het jachtveld is steeds rijk in klein wild. Grof wild en waterwild word hier schaars aangetroffen. Eigen jagten en huurjagten bestonden in 1856 alhier niet. Eendvogel-kooijen en duiventillen zijn hier niet aanwezig. Zwanen- en ganzendriften evenmin. Schadelijk gedierte wordt onder deze gemeente weinig gevonden daar er niet veel gelegenheid bestaat om zich te kunnen verschuilen. Gedurende het jaar 1856 is één mandaat wegens premieën voor gedood schadelijk gedierte afgegeven. Het toezigt op de jagt wordt alhier uitgeoefend door een gewoon opziener der jagt en visscherij, welke te Hardenbergh gevestigd is. Voorts de beambten welke ingevolge de wet tot regeling der jagt en visscherij (art. 37, 4de alinea) met de surveillance daarover belast zijn. Onbezoldigde opzieners in den zin van de 2de alinea van gemeld art. 37 worden in deze gemeente niet gevonden.

De visscherij in de binnenwateren is van weinig omvang en bepaalt zich tot de rivier de Vecht en de Radewijkerbeek. Visscherij buitengaats bestaat hier niet.

Hoofdstuk XIV.
Ambachts- en fabrieksarbeid.

De calicots-fabriek van de heeren Z. Koeslag en M. Bromet (de eenige fabriek alhier aanwezig) bleef evenals andere calicotsfabrieken kwijnende. Overvoering der markten of gebrek aan débouchés schijnt daarvan de oorzaak. Gedurende den zomer van 1856 is het werk geheel gestaakt geweest. Het aantal wevers beliep in den winter 25. Hieronder bevonden zich 19 volwassenen, allen mannen, en 6 kinderen. Buiten de fabriek in hunne woningen werkten 13 personen. De verdiensten waren per week voor de volwassenen ca. f. 2,00 en voor de kinderen ca. f. 1,00.

In 1856 zijn afgewerkt 1000 stuks calicots ad 5/4 breedte en 1400 stuks ad 6/4 breedte. Nieuwe fabrieken zijn in den loop van 1856 niet opgericht, ook zijn geene concessieën verleend noch ingetrokken. Stoomwerktuigen zijn in deze gemeente niet in gebruik. Nieuwe werktuigen en verbeteringen zijn in 1854 niet ingevoerd.

*Hoofdstuk XV.
Handel en scheepvaart.*

In den toestand der wekelijksche korenmarkt welke des dingsdags alhier wordt gehouden en waarop bijna uitsluitend rogge en boekweit verhandeld wordne, is weinig of geen verandering gekomen. Van de ter markt gebragte hoeveelheid vindt men eene opgave in het 12de hoofdstuk van dit verslag.

De groot- en kleinhandel bleef ook dezelfde en kan deswege worden verwezen naar hetgeen in vroegere verslagen is opgegeven.

Buitenlandsche handel wordt hier weinig of niet gedreven. Langs de Venebrugge zijn gedurende het jaar 1856 uit het Hannoversche de navolgende goederen in ons rijk ingevoerd, waarvan de bestemming naar verschillende plaatsen in ons rijk was:

[niet getranscribeerd]

In dit stadje zijn verscheidene schippers die geheel of gedeeltelijk in binnenlandsche scheepvaart hun bestaan vinden. Het plaatsen van eene stuw in de Vecht beneden Hardenbergh blijft bij voortdoring wenschelijk, doch nog liever zoude men eene regelrechte verbinding met de Dedemsvaart wenschen en kon het zijn ook met het nieuwe kanaal oostelijk van de kom der gemeente. Voor zoover de waterstand in de rivier de Vecht zulks toeliet, was de scheepvaart in 1856 wederom vrij levendig.

Het aantal hier te huis behoorende schepen of wel die sompschuiten die niet tot de dienst der openbare middelen van vervoer behooren, bedroeg in het afgelopen jaar 18, met een gezamenlijken inhoud van 290 tonnen. Stoom-sleepdiensten zijn hier niet en werven evenmin. Buitenlandsche scheepvaart vindt hier geen plaats.

*Hoofdstuk XVI.
Inrigtigen, in verband staande met de uitoefening van handel en andere bedrijven.*

De verordeningen op de maten en gewigten worden stipt gehandhaafd, ofschoon men nog steeds het oude stelsel berekent.

Stoombooten vindt men hier niet. Door de gemeenteraden van Zwolle en Stad Hardenbergh zijn onlangs een tarief en een reglement voor het op te rigten scheepsveer tusschen beide gemeenten vastgesteld (zie het vorige verslag). **Tot schipper in dit veer is benoemd Gerrit Baarslag alhier en tot commissaris voor deze gemeente Jan Herman van Keppel.** De goedkeuring van heeren Gedeputeerde Staten op het voetgestelde tarief zal eerst daarop worden aangevraagd. Concessiën zijn in 1856 niet verleend of ingetrokken.

Behalve de reeds vroeger bestaan hebbende diligencedienst tusschen hier en Zwolle is met 1 oktober 1856 eene nieuwe diligencedienst ingevoerd waarbij het vervoer van personen en goederen is vereenigd met dat van de brieven. Deze dagelijksche dienst verschaft veel gerijf aan het reizende publiek, ofschoon de uren van vertrek en aankomst voor personenvervoer minder geschikt zijn. De eerst bedoelde diligencedienst is gedurende de wintermaanden geschorscht geweest.

Overigens zijn geene concessiën verleend of ingetrokken. Hetgeen in het vorige verslag over het vervoer van brieven is gezegd, is thans nog van toepassing.

Broodzetting heeft in deze gemeente geen plaats en wordt ook niet nodig geacht.